

De restauratie van ‘De Burcht’ Henri Polaklaan 9 Amsterdam

Datering	1898-1900
Architect	H.P. Berlage
Eigendom	2007
Restauratie	2008-2010
Bijzonderheid	Hoogtepunt uit de architectuur en interieurkunst van rond 1900

Berlage, Polak en de Diamantbewerkersbond

De geschiedenis van het trotse onderkomen van de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkersbond (A.N.D.B.) is met de namen van twee pioniers verbonden: Henri Polak, grondlegger van de moderne Nederlandse vakbeweging, en H.P. Berlage, grondlegger van de moderne Nederlandse architectuur. Het vakbondsgebouw kwam tot stand in 1898-1900, vrijwel gelijktijdig met de Beurs op het Damrak, haar tegenpool in de Nederlandse sociale geschiedenis. Opdrachtgever Polak en architect Berlage bouwden in de Amsterdamse Plantagebuurt een ‘burcht van den arbeid’, een gebouw dat aansloot bij de nieuwe strategieën en nieuwe structuren voor de opkomende arbeidersbeweging. De architectuur en het interieur zitten vol symboliek, met vele verwijzingen naar de strijd van de diamantbewerkers voor betere werkomstandigheden en het ideaal van geestelijke verheffing. Berlage streefde in het ontwerp naar eenvoud en helderheid waarbij vormen en decoraties de constructie niet mochten verhullen. Dit was een revolutionaire stap in de architectuurgeschiedenis op weg naar het moderne bouwen.

De restauratie van 2008-2010

Het ruim honderd jaar oude pand is lange tijd in gebruik geweest als vakbondsgebouw en vele malen verbouwd. Vanaf 1990 deed het dienst als vakbondsmuseum. In 2000 volgde een nauwgezette restauratie van de muurschilderingen in de Bondsraadzaal. Omdat het gebouw ernstige bouwkundige problemen kende, werd het in 2007 overgedragen aan monumentenorganisatie Vereniging Hendrick de Keyser. De Vereniging was reeds in het bezit van het Raadhuis van Usquert, een architectonisch kleinood ontworpen door Berlage. Steun van het SNS REAAL Fonds en de BankGiro Loterij maakten de overdracht en restauratie van de Burcht mogelijk. De restauratie was gericht op constructief herstel van het casco, herstel van de historische interieurafwerking en het geschikt maken van het gebouw

voor een nieuwe functie. Bij de restauratie zijn verschillende vondsten gedaan. Zo kwamen achter voorzetwanden en verlaagde plafonds sporen van de interieurs van Berlage tevoorschijn. Licht en kleur bleken een belangrijke rol te spelen in het ontwerp. De rode draad bij de restauratie was het terugbrengen van de eenheid die zo kenmerkend was voor het ontwerp. De historische indeling, kleuren en inrichting zijn in ere hersteld. Moderne voorzieningen zijn op ingenieuze wijze onzichtbaar weggewerkt. De Burcht is nu wetenschappelijk bureau voor de vakbeweging en locatie voor conferentie, vergadering of evenement.

1 Voorgevel

De vorm van het gebouw, met toren en ‘kantelen’ is geïnspireerd op de architectuur van Italiaanse openbare gebouwen uit de late Middeleeuwen. De monumentale stoep maakt overduidelijk dat het hier om meer gaat dan een woonhuis of kantoorgebouw. Er is net als bij de Koopmansbeurs gebruik gemaakt van een grote maat baksteen (‘kloostermoppen’). Voor de restauratie kende het gebouw een aantal vochtproblemen. De bron bleek condensvorming door een ‘koude brug’ via de kantelen op de gevel te zijn. Deze problemen, de houtrot en zwam die het gevolg waren, zijn aangepakt en het voegwerk van de gevel is voorzichtig hersteld. De ramen kregen hun oorspronkelijke kleuren terug, namelijk okergeel en bruinrood. Voor de toren ontwierp Berlage een rond raam met een lamp in de vorm van een diamant, het symbool van de Diamantbewerkersbond en een baken van licht over de stad. De bijzondere lamp, met draaiend verlichtingselement, is gerestaureerd.

2 Hal en trappenhuis

Direct achter de hoofdingang ligt, alsof het een Florentijnse binnenplaats betreft, de hal met het trappenhuis. Licht valt vanuit de glazen kap naar beneden tot in het souterrain (door originele glazen vloerplaten). De muren zijn opgemetseld met gele en witte geglazuurde bakstenen. Heel subtiel wordt de lichtinval versterkt door een steeds lichter wordend kleurgebruik boven in het gebouw. Kolommen, balustrades en de verschillende in het natuursteen gehakte ornamenten vallen precies in het platte vlak van de wanden. Op deze wijze liet Berlage de massa spreken. Nergens zijn constructieve elementen verhuld achter stucwerk. Stralend middelpunt van de hal is de immense (12 meter lange!) lamp uit 1919 van de hand van Jan Eisenloeffel. De restauratie van de (1100 kg zware) lamp vereiste een aparte steiger voor demontage. De Nationale Postcode Loterij droeg bij door de benodigde LED lampen te schenken.

Trappenhuis en Receptie (foto's Arjan Bronkhorst)

3 Loketten en wachtruimte

Bij de restauratie is veel aandacht besteed aan het terugbrengen van de historische indeling en routing van het vakbondsgebouw. Bij de receptieruimte was dit een bijzondere uitdaging. Hier was de oorspronkelijke houten pui verdwenen. Door de restauratiearchitect is, conform de oude indeling, een eigentijdse pui ontworpen met staal en glas die nu de scheiding tussen hal en receptie vormt. Als verwijzing naar de historische functie zijn op de glasplaten foto's van de vroegere gebruikers van het gebouw aangebracht, die hiermee weer een beetje aanwezig zijn. De ingang naar de Bondsraadzaal vergde een andere inventieve oplossing. Oorspronkelijk kon men de zaal via een wachtruimte met dubbele deuren betreden. In de jaren '20 werd de wachtkamer een kantoortje achter een pui met loketjes, ontworpen door glaskunstenaar Elias Smalhout. Later werd het vertrek een bergruimte. Door de twee delen van de pui draaibaar te maken is de oorspronkelijke routing naar de Bondsraadzaal hersteld. De fraaie klok in de pui is gerestaureerd.

4 De Bondsraadzaal

De Bondsraadzaal vormt het hart van het gebouw. In eerste instantie werd de decoratie van de zaal door Berlage ontworpen. In de periode 1904-'07 realiseerde Richard Roland Holst vervolgens de muurschilderingen. Deze symboliseren de strijd van de arbeidersbeweging. De cyclus is op te vatten als verleden (tegenover de hoofdingang, met beelden van ellende, verzet, geestdrift en hoop), heden (de lange zijde, met beelden van standvastigheid, solidariteit, offervaardigheid en vertrouwen rond het door Berlage ontworpen monogram van de vakbond) en toekomst (aan de ingangszijde, met een visioen van een nieuwe maatschappij waarin arbeid en schoonheid verenigd zijn). Kort na de voltooiing van de muurschilderingen voltrok zich echter een kleine ramp: de schilderingen bleken zeer kwetsbaar en bladderden af. In 1919 verdwenen ze achter een betimmering. Richard Roland Holst maakte na een lange periode van voorbereiding in de jaren 1934-'37 een tweede serie schilderingen, dit maal op platen in de betimmering. In 2000 werden deze verwijderd en de nog aanwezige oorspronkelijke schilderingen zorgvuldig gerestaureerd. De tweede serie schilderingen werd opgeslagen.

Bondsraadzaal en Bestuurskamer (foto's Arjan Bronkhorst)

5 Overige vertrekken op de parterre

Bij de huidige restauratie kon de tweede serie wandschilderingen van Richard Roland Holst herplaatst worden in het gebouw. Niet in de Bondsraadzaal, maar in twee ruimtes op de parterre waar ze ingekaderd zijn in de oorspronkelijke eiken betimmering. Zeer bijzonder was de vondst, achter latere voorzetwanden en onder later schilderwerk op diverse plaatsen in het gebouw, van sporen van de oorspronkelijke wandafwerking van Berlage. Deze wandopbouw is in het hele gebouw nauwgezet gereconstrueerd: een groene lambrisering (soms met houten stijlen), een okergeel gepleisterd wandvlak en onder het plafond decoratief schilderwerk met blauwe en rode biesen. In de hoekstukken waren gestileerde 'diamanten' verwerkt. Hun vorm verschilt per vertrek. De reconstructie van de wandafwerking is met veel aandacht uitgevoerd. Hierbij is gewerkt met een tamponeertechniek en de gereconstrueerde biesen en decoraties kregen een speciaal gemengde matte en een beetje doorschijnende uitstraling, zoals deze op diverse plaatsen was blootgelegd. Met de reconstructie van de wandopbouw keerde veel van de oorspronkelijke samenhang in het interieur terug.

6 Eerste verdieping: Bestuurskamer

Ook in de kantoren op de eerste verdieping is de oorspronkelijke wandafwerking teruggebracht. Op deze verdieping was onder andere de directiekamer, met zware kluis voor de ledencontributies, en de Bestuurskamer. Dit tot in details door Berlage ontworpen vertrek is uitzonderlijk gaaf bewaard gebleven. Hier bevinden zich drie schilderijen uit 1911-'12 eveneens van Richard Roland Holst. Zij symboliseren de indeling van de dag in drie delen: 'Sterke Uren van de Arbeid', 'Zachte Uren van de Ontspanning' en 'Diepen Uren van de Slaap'. De inrichting van de kamer was een geschenk, net als vele andere interieuronderdelen in het gebouw. In dit geval van de jonge bondsleden als dank voor de invoering van de achturige werkdag voor diamantbewerkers in 1911. Het interieur is gerestaureerd tot in het kleinste detail, waaronder het inktstel en de voorzitterskamer. De prachtige door Berlage ontworpen lampen werden teruggevonden, zijn gerestaureerd en teruggehangen.

7 Gevonden muurschilderingen

De symboliek van de strijd voor een betere toekomst en geestelijke verheffing, zo nadrukkelijk aanwezig in het gebouw, bleek ook toen aan het eind van de restauratie een spectaculaire vondst werd gedaan op de tweede verdieping van het trappenhuis. Hier werden onder latere verflagen vijf geschilderde medaillons gevonden. Op de prachtig gestileerde medaillons waren de teksten 'bewustheid' (met als symbool een vuist met duim omhoog), 'offervaardigheid' (met hand naar beneden), 'A.N.D.B.' (het door Berlage ontworpen monogram), 'eenheid' (met een gebalde vuist), en 'standvastigheid' (met hand omhoog) te lezen. De medaillons zijn voorzichtig blootgelegd. Latere verflagen werden minutieus verwijderd en sleetse plekken geretoucheerd. De omliggende sjabloonschilderingen zijn met hun oorspronkelijke matte en doorschijnende uitstraling teruggebracht.

Geschilderde medaillons, gevonden op de bovenste verdieping van het trappenhuis (foto Arjan Bronkhorst)

8 Tweede verdieping: Bibliotheek en Leeszaal

Op de bovenste verdieping waren de bibliotheek en de leeszaal ondergebracht. Deze waren in de loop der tijd ingrijpend gewijzigd. Ook was er een groot condensprobleem. Door verkeerde maatregelen was dit alleen maar ernstiger geworden. Dakbalken waren gaan roesten, houten kozijnen gaan rotten en achter latere voorzetwanden groeide een omvangrijke zwam. Door terug te keren naar het oorspronkelijke ontwerp van Berlage, met name ventilatie weer mogelijk te maken, en door een aantal bouwkundige verbeteringen zijn de problemen structureel aangepakt. De nieuwe verwarmings- en ventilatie-installatie is gedeeltelijk verstoppt achter historische boekenkasten, met warmtewisselaars op het dak. De ramen aan de voorzijde zijn weer geopend. Ook in deze vertrekken is de wandopbouw aan de hand van gevonden sporen hersteld. In de Leeszaal is het storende noodtrappenhuis ondergebracht in een glazen doos. Bijzonder zijn de lampen die herplaatst konden worden. Daar waar wij tegenwoordig alle moeite doen om bekabeling en gloeilampen aan het zicht te onttrekken, vond Berlage dat het vernuft van de moderne elektrische verlichting best gezien mocht worden.

9 Souterrain

Een al jaren slepend probleem was de vochtuithouding in het souterrain. Hier waren oorspronkelijk de drukkerij en de zetterij van de bond en een schaftgelegenheid ondergebracht. De problemen van optrekkend vocht, roest- en scheurvorming trachtte men op te lossen door steeds nieuwe afdeklagen (zandcement, terrazzo, cement en kunststof) over de oorspronkelijke vloer. Deze zijn verwijderd, een bodemafluitende laag vloeiement is aangebracht en in de kelder zijn de wanden tegen optrekkend vocht geïnjecteerd. Aanvullend op deze ingrepen moest de Burcht aan moderne gebruikseisen voldoen. Alle moderne installatietechniek voor een hedendaags conferentiecentrum moest met zo min mogelijk verstoring in het bestaande gebouw worden weggewerkt. Zo werd een goed geoutilleerde restaurantkeuken geplaatst in de voormalige stookruimte annex kolenkelder en op iedere verdieping zijn toiletgroepen gerealiseerd met gebruik van bestaande schachten voor de leidingen. De verouderde lift is vervangen, hetgeen de nodige inventiviteit vergde. Het souterrain is nu in gebruik voor het Berlage Café en de Henri Polakzaal.

Bibliotheek en Henri Polakzaal (foto's Arjan Bronkhorst)

De Burcht, gevestigd in het historische gebouw van de Diamanbewerkerbond in Amsterdam, is het wetenschappelijk bureau van de vakbeweging. Dit bureau onderzoekt als wetenschappelijk instituut strategische vraagstukken op het terrein van de arbeidsverhoudingen in Nederland. Naast deze wetenschappelijke activiteiten is De Burcht beschikbaar voor het organiseren van een evenement, congres of vergadering in een zeer bijzondere ambiance. De Burcht beschikt over diverse zalen, zowel voor kleine als grote groepen, waaronder de schitterende Bondsraadzaal en de historische Bestuurskamer. In het gebouw zijn alle moderne voorzieningen aangebracht. De Burcht is een officiële trouwlocatie in Amsterdam. Voor meer informatie zie: www.deburcht.nl.

Vereniging Hendrick de Keyser zet zich in voor het behoud van architectonisch of historisch waardevolle gebouwen in Nederland. De Vereniging doet dit door panden te verwerven en ze vervolgens te restaureren en te verhuren. De zo opgebouwde collectie geeft een representatief beeld van de Nederlandse architectuur- en interieurgeschiedenis. De collectie omvat inmiddels ruim 385 panden, waaronder huizen, boerderijen, buitenplaatsen, villa's en raadhuisen, verspreid over 93 gemeenten in heel Nederland. Hendrick de Keyser organiseert voor haar leden open dagen, excursies en rondleidingen. Door lid te worden steunt u het werk van de Vereniging. Voor meer informatie zie: www.hendrickdekeyser.nl.